

CHINEES DENKEN

over geschiedenis, filosofie en samenleving

Roel Sterckx

UITGEVERIJ NIEUWEZIJD

Oorspronkelijke titel: *Chinese Thought. From Confucius to Cook Ding*. London: Penguin Books Ltd, 2019.

Uitgegeven door: Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam
Vertaling: Auke van den Berg & Wilfried Simons, Bookmakers, Nijmegen
Zetwerk: Holland Graphics, Amsterdam
Omslag: Buro Blikgoed, Haarlem
Illustratie omslag (kalligrafie van het karakter Qi): Flaxia Xi Fang, Cambridge

Copyright © 2021, Roel Sterckx
© Nederlandse vertaling, Uitgeverij Nieuwezijds, 2021

ISBN 978 90 5712 539 3
NUR 680, 730

www.nieuwezijds.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband, elektronisch of op welke andere wijze ook en evenmin in een retrieval system worden opgeslagen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hoewel dit boek met veel zorg is samengesteld, aanvaarden schrijver(s) noch uitgever enige aansprakelijkheid voor schade ontstaan door eventuele fouten en/of onvolkomenheden in dit boek.

INHOUD

Inleiding	11
Tijdslijn	14
Voornaamste figuren	14
1 China in tijd en ruimte	17
Historische setting	20
Tijd: denken in cycli	46
Ruimte: denken in cirkels	52
Taal, tekst en schrift	56
Primaire bronnen	62
Sinologen	66
2 De weg (Tao) en zijn wegen	69
Tao	70
Qi	76
Verandering en transformatie	78
Correlatie, yin en yang	82
3 De kunst van het besturen	91
Jezelf positioneren	92
Heersen door het goede voorbeeld te geven	98
Niets doen	110
Totale macht	115
Verborg en onzichtbaar	127
Gezegd en ongezegd	130

4	Het individu en het collectief	139
	<i>De menselijke aard</i>	141
	<i>Het voeden van de kiemen</i>	151
	<i>In het meervoud leven</i>	157
	<i>Kinderlijke piëteit</i>	165
	<i>Onpartijdige zorgzaamheid – waarom zorgzaam zijn?</i>	171
	<i>Harmonieuze samenleving</i>	180
5	Ritueel gedrag	191
	<i>Ritueel</i>	193
	<i>Muziek</i>	201
	<i>Dissonantie</i>	207
	<i>De wet</i>	213
6	Geesten en voorouders	227
	<i>Voorouders</i>	229
	<i>Op zoek naar de geestenwereld</i>	236
	<i>Geesten voor de heerser, geesten van het volk</i>	245
	<i>Dood en onsterfelijkheid</i>	253
	<i>Na Confucius</i>	265
7	De wereld van de natuur	277
	<i>Lichaam en lichaamspolitiek</i>	280
	<i>Fauna en flora</i>	289
	<i>Over water en jade</i>	299
	<i>Uitzonderlijke mensen, uitzonderlijke natuurverschijnselen</i>	307
	<i>Milieu</i>	314
	<i>Wetenschap of sentiment</i>	318
8	Werk en rijkdom	323
	<i>Boeren op de eerste plaats?</i>	324
	<i>Rijkdom en winst</i>	331
	<i>De markt</i>	337
	<i>Armoede</i>	343

9	Voedsel tot nadenken	347
	<i>Een goed bereide stoofschotel</i>	349
	<i>De wereld proeven</i>	354
	<i>De kunst van kok Ding</i>	357
	Nawoord	361
	Noten en literatuur	365
	Primaire bronteksten	377
	Uitspraakgids voor het pinyin	385
	Verantwoording kaarten en afbeeldingen	387
	Dankwoord	389
	Index	391

INLEIDING

China is terug op het wereldtoneel met een economische en politieke macht en invloed als nooit tevoren. Toen de dertiende-eeuwse Venetiaanse reiziger Marco Polo verslag deed van de rijkdommen van dit uitgestrekte rijk, zijn volk en zijn steden, werden zijn verhalen gebundeld in een boek dat zichzelf afficheerde als een beschrijving van de ‘wonderen’ van de wereld (*Le Livre des merveilles du monde*). Vandaag zijn onze contacten en fascinatie met China genuanceerder en veelzijdiger. Voor een toenemend aantal studenten en professionals vormt China niet langer die wezenlijk ‘andere’ beschaving, die plek waar elke gewoonte, elke deugd en ondeugd alles op zijn kop lijkt te zetten wat een losjes zelfverklaard ‘Westen’ dierbaar is.

De richting waarin mensen reizen is ook onherroepelijk omgekeerd. Voorbij zijn de tijden dat een handjevol missionarissen tijdens de achttiende-eeuwse Verlichting de Europese nieuwsgierigheid naar China wekte, of dat een eeuw later verslagen van de prestaties en beproevingen van een kwijnend Chinees imperium via een selecte groep handelaars, diplomaten en priesters naar Europa doorsijpelden. Vandaag werft en huist elke zichzelf respecterende universiteitscampus zeer begaafde Chinese studenten en onderzoekers. China drijft in elke uithoek van de wereld zowel zichtbaar als onzichtbaar handel. China’s producten, diensten en cultureel kapitaal zijn in elk huishouden te zien, te horen of te eten. Jongeren verdiepen zich op school, universiteit of avondcursussen in de Chinese taal met dezelfde nieuwsgierigheid die fijnproevers naar de Chinese keuken trok voordat noedels en pekingeend de wereld veroverden.

Toch beginnen onze scholen, universiteiten en media nog maar net de elementaire onderwijsprogramma's te bieden die nodig zijn om aspirant-wereldburgers kennis te laten maken met de hoofdlijnen van de Chinese beschaving en het Chinese denken. Tot dusverre lijkt China pas bij ons in beeld te komen vanaf het moment dat het aan de imperiale horizonten van het Westen verschijnt, of als het in de internationale politiek van de twintigste eeuw een rol gaat spelen, of als zijn economie voor ons onontkoombaar relevant (of bedreigend) lijkt. Op universiteiten is de filosofie nog steeds overwegend Grieks van toon, en op basis van het cursusaanbod zou je denken dat een vijfde van de wereldbevolking geen religie heeft. Buiten momenten van contact met het Westen blijft China voor velen een land van thee en kalligrafie, poëzie en porselein, en af en toe een imposante keizer. Voor iedereen die nog steeds graag een interculturele conversatie voert in termen van 'wij' tegen 'zij', zou de wetenschap dat de gemiddelde Chinese tiener of student veel meer over 'ons' weet dan 'wij' over 'hen' weten, een subtiele waarschuwing moeten zijn. Om China te kunnen begrijpen moeten we Chinees leren denken.

Dit boek vereist geen voorkennis van China. De thematische indeling ervan weerspiegelt mijn persoonlijke smaak zoals die zich in de loop der jaren in gesprekken met studenten en publieken heeft ontwikkeld. Net zoals ik op mijn achttiende, wisten veel van mijn studenten niet wat ze moesten verwachten of waar ze moesten beginnen toen ze naar college kwamen om China en zijn geschiedenis, talen en denken te bestuderen.

Ik hoop dat dit boek de lezer enkele nuttige invalshoeken biedt om een eigen dialoog met Chinese denkers te beginnen. Lezers die direct de ideeënwereld willen binnenstappen zouden kunnen overwegen het eerste hoofdstuk over te slaan, dat achtergrondinformatie bevat over de Chinese geschiedenis en geografie, de klassieke Chinese taal en de aard van de beschikbare bronnen. Drukbezette lezers zouden afzonderlijke hoofdstukken in willekeurige volgorde moeten kunnen lezen.

Historici met weinig ideeën worden vaak historici van ideeën. Een goede manier om het Chinese denken te karakteriseren is op te sommen wat het niet is. Dit boek biedt weinig theoretische reflectie over hoe de menselijke geest werkt, of over de vraag of er buiten deze wereld

nog een andere realiteit bestaat. Evenmin vertelt het hoe materie zich verhoudt tot de geest, wat waarheid is (laat staan logica), en of er zoiets bestaat als geest of kennis. Waarom? Omdat zulke vragen (bij beroepsfilosofen bekend als epistemologie en ontologie) bij Chinese denkers niet hoog op de agenda stonden. De klassieke Chinese taal had geen term voor ‘filosofie’; de moderne Mandarijnse term (*zhexue*) is eind negentiende eeuw vanuit Japan ingevoerd (en verwees aanvankelijk alleen naar westerse filosofie).

Het Chinese denken concentreert zich voornamelijk op de mens en is praktisch georiënteerd. De grootste vragen die de helderste geesten van China hebben beziggehouden gaan niet over wie en wat wij zijn, maar over hoe we ons leven moeten leven, hoe we ons verhouden tot anderen, hoe we de samenleving moeten organiseren en hoe we kunnen zorgen voor het welzijn van degenen met wie we leven of voor wie we verantwoordelijk zijn. Het verhaal zal vooral gaan over het menselijk gedrag, de menselijke aard en de politiek van de menselijke samenleving. Wanneer we filosofische tradities met elkaar vergelijken, kunnen we gemakkelijk verdwalen in de vele verschillende antwoorden van verschillende denkers op de eeuwige vragen van het leven. Een vruchtbaarder manier om tot een cultuur door te dringen is zich eerst te concentreren op de vragen die worden gesteld en zich dan pas druk te maken over de antwoorden. In China waren die vragen onder andere: wat maakt een persoon goed; welk type persoon is geschikt om te heersen en anderen te leiden; hoe kunnen we orde creëren in de maatschappij; wat kunnen we leren van degenen die ons voorgingen; welke strategieën stellen ons in staat onze vijanden en concurrenten te slim af te zijn; hoe kunnen we anderen overtuigen; geeft maatschappelijke betrokkenheid een bevredigend leven, of is het beter om je helemaal terug te trekken uit de samenleving?

De meesters van de filosofie van het oude China – de hoofdrolspelers van dit boek – laten zich zelden in met intellectueel debat als doel op zich. De meeste ideeën worden aangeboden als richtlijnen die moeten worden geleefd, ervaren en in praktijk gebracht. (Ironisch genoeg was Confucius, China’s meest invloedrijke denker, als ambtenaar een mislukking en wist hij geen enkele heerser te vinden die zijn ideeën in de praktijk wilde brengen.) Ze bieden reflecties op hoe te leven, beter te functioneren en harmonie met de wereld te vinden. Maar door geleefde

ervaring boven theoretische kennis te stellen, raken hun leerstellingen wel de gehele persoon, zowel de hersenen als de emoties. Daarom zijn ze even relevant voor vandaag als interessant vanwege hun geschiedenis.

TIJDLIJN

Mythische tijd en de Xia-dynastie

Shang-dynastie ca. 1600-ca. 1045 v.Chr.

Zhou-dynastie ca. 1045-256 v.Chr.

Westelijke Zhou-periode ca. 1045-771 v.Chr.
Oostelijke Zhou-periode 770-256 v.Chr.
Periode van Lente en Herfst 770-481 v.Chr.
Periode van de Strijdende Staten 481-221 v.Chr.

Qin-dynastie 221-206 v.Chr.

Han-dynastie 206 v.Chr.-220 n.Chr.

Westelijke / Vroegere Han 206 v.Chr.-9 n.Chr.
Xin-interregnum 9-23 n.Chr.
Oostelijke / Latere Han 25-220 n.Chr.

Periode van de Zes Dynastieën 220-589 n.Chr.

Sui-dynastie 581-618

Tang-dynastie 618-907

Periode van de Vijf Dynastieën 902-979

Song-dynastie 960-1279

Noordelijke Song-periode 960-1127
Zuidelijke Song-periode 1127-1279

Yuan-dynastie 1271-1368

Ming-dynastie 1368-1644

Qing-dynastie 1644-1912

Republikeinse periode 1912-1949

Volksrepubliek China 1949-heden

VOORNAAMSTE FIGUREN

Tabel van de voornaamste Chinese denkers en andere historische figuren die in dit boek worden besproken, gerangschikt in min of meer chronologische volgorde. Een uitgebreide namenlijst is opgenomen in de index. Bij Chinese namen wordt de familienaam, de 'achternaam', het eerst genoemd, gevolgd door de bij geboorte gegeven 'voornaam' (bij Sima Qian bijvoorbeeld, is Sima de familienaam en Qian de voornaam).

	Confuciaans	Taoistisch	Legalistisch	Ander	Historisch
Zhou (ca. 1045-256 v.Chr.)					Hertog van Zhou (fl. 1046-1036 v.Chr.)
					Guan Zhong (gest. 645 v.Chr.)
	Confucius (551-479 v.Chr.)	Lao Zi (fl. ca. zesde eeuw v.Chr.?)		Mo Zi (ca. 479-381 v.Chr.)	
		Yang Zhu (fl. vierde eeuw v.Chr.)	Shang Yang (ca. 390-338 v.Chr.)	Sun Bin (?378-?301 v.Chr.)	
	Mencius (ca. 372-289 v.Chr.)	Zhuang Zi (ca. 369-286 v.Chr.)	Shen Buhai (gest. 337 v.Chr.)	Hui Shi (ca. 370-300 v.Chr.)	
		Xu Xing (fl. ca. 315 v.Chr.)	Shen Dao (ca. 360-ca. 285 v.Chr.)	Gongsun Long (geb. ca. 320 v.Chr.)	
	Xun Zi (ca. 335-ca. 238 v.Chr.)		Han Fei (ca. 280-ca. 233 v.Chr.)	Zou Yan (306-?240 v.Chr.)	
Qin (221-206 v.Chr.)	Lu Jia (ca. 228-ca. 140 v.Chr.)			Lü Buwei, patroon van <i>Lüshi chunqiu</i> (gest. 235 v.Chr.)	Qin Shihuangdi, de Eerste Keizer (r. 221-210 v.Chr.)
Han (206 v.Chr. – 220 n.Chr.)	Jia Yi (201-169 v.Chr.)			Dong Zhongshu (ca. 179-104 v.Chr.)	Keizer Han Wudi (r. 141-87 v.Chr.)
				Liu An, patroon van <i>Huainanzi</i> (?179-122 v.Chr.)	Sima Qian (ca. 145 – ca. 87 v.Chr.)
					Liu Xiang (79-8 v.Chr.)
				Wang Chong (ca. 27-100 n.Chr.)	Ban Gu (32-92 n.Chr.)
				Wang Fu (ca. 90-165 n.Chr.)	Ban Zhao (ca. 48-116 n.Chr.)